

Harttijd

Paul Celan, de grootste naoorlogse Duitstalige dichter en de begaafde, maar ongelijk werk producerende Ingeborg Bachmann hadden in de lente van 1948 een intense liefdesrelatie. Daarna scheidden hun wegen, wat niet belet dat ze vele brieven met elkaar hebben gewisseld. Ook ondanks Celans huwelijk met de grafica Gisèle Lestrangé en Bachmanns relatie met de Zwitserse schrijver Max Frisch flakkerde de liefde een paar keer weer fel op. De brieven zijn nu voorbeeldig uitgegeven met foto's, commentaar, nawoorden, registers en een overzichtelijke synoptische tijdtabel. Alleen het tweede nawoord, over een al te rechtlijnig geziene 'ontwikkeling' van Bachmann in haar relatie met Celan, is storend pathetisch van toon.

De titel verwijst naar een van Celans gedichten. Hij klinkt romantisch, maar dat is de briefwisseling allerm minst, hoe sterk de relatie ook is geweest. De eerste 'brief' die Celan aan Bachmann stuurt, het gedicht 'In Ägypten', zet meteen de toon. De liefde voor de vreemdelinge (Bachmann kwam uit een protestants nazi-gezin waar ze zich weliswaar aan had onttrokken) wordt door de joodse dichter (wiens hele familie in kampen is vermoord) verweven met zijn herinnering aan vroegere joodse vriendinnen en bijbelse figuren. Hoe vervreemding, onbegrip en achterdocht kunnen samengaan met passie, zielsverwantschap en het gevoel voor elkaar geboren te zijn, is een van de vele paradoxen die je bij het lezen van deze correspondentie tegenkomt. Celan draagt 'In Ägypten' aan de 'pijnlijk nauwkeurige' Bachmann op, zichzelf betitelt hij als de 'pijnlijk onnauwkeurige'. Uit de brieven ontstaat eerder het omgekeerde beeld. Bachmann dweept, lokt, stoot af, hult zich in stilzwijgen en schrijft dan weer smeekbedes. Celan schrijft lucide, vermaant zijn geliefde dat ze zich niet in avonturen mag verliezen, geen concessies mag doen om den brode, geen banale aanbiedingen mag aannemen e.d. Tegelijk verheelt hij niet dat hun liefde iets exemplarisch heeft, dat hij niet zonder de droom met haar kan.

De antisemitische hetze waarvan Celan het slachtoffer werd, overschaduwde hun relatie. Een criticus had hem formalistische combineerkunst verweten, uitgerekend voor zijn gedicht 'Todesfuge', dat hij in een brief aan Bachmann "een grafschrift en een graf" voor zijn moeder noemt, het enige dat zij heeft. Claire Goll had hem ten onrechte van plagiaat beschuldigd. Celan vraagt dat zijn vrienden voor hem in de bres springen, verwijt hun dat ze te weinig voor hem doen. Bachmann (en Frisch, wiens beperktere briefwisseling met Celan hier eveneens is opgenomen) reageren – wel terecht – door te wijzen op diens overgevoeligheid. Geeft hij zijn belagers niet te veel macht over hem door zo zwaar te tillen aan hun deels vermeende aantijgingen? In 1961 schrijft Bachmann een lange brief die ze nooit heeft

verzonden. Wie, vraagt ze, ben ik voor jou, na zoveel jaren? Neem je me eigenlijk wel waar?

Door de elkaar opvolgende psychische crisissen breekt de briefwisseling af. In 1970 is het Celans weduwe die de draad weer opneemt met het bericht dat Paul in de Seine de meest anonieme en eenzame dood heeft gekozen. Bachmann zal enkele jaren later in tragische omstandigheden in Rome om het leven komen. De brieven in het Frans die de twee achtergebleven vrouwen elkaar sturen, zijn bijna net zo aangrijpend als de briefwisseling tussen de twee geliefden. Gisèle, die na een paar levensbedreigende aanvallen al een paar jaren van Celan gescheiden leefde, schrijft in grootse eenvoud: "Je n'ai pas su l'aider comme je l'aurais voulu." *Herzzeit*, een uitzonderlijke publicatie, is meer dan een verzameling liefdesbrieven: een wederzijdse analyse van twee schipbreukelingen die zich aan elkaar vastklampen en uiteindelijk verzvolgen worden door datgene waar ook hun subliemste werk niet tegen opgewassen is.

Erik de Smedt

Ingeborg Bachmann – Paul Celan, *Herzzeit. Der Briefwechsel. Mit den Briefwechseln zwischen Paul Celan und Max Frisch sowie zwischen Ingeborg Bachmann und Gisèle Celan-Lestrange.*

Herausgegeben und kommentiert von Bertrand Badiou, Hans Höller, Andrea Stoll und Barbara Wiedemann. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2008, 399 blz., 24,80 euro, ISBN 978-3-518-42033-1.

verschenen in: *Streven*, januari 2009